

Серія книг «Реабілітовані історією» як форма увічнення пам'яті жертв політичних репресій

Національна академія наук України, Служба безпеки України спільно з Державним комітетом по пресі, Українським історико-просвітницьким товариством «Меморіал» імені В.Стуса, Національною спілкою краєзнавців на початку 1990-х років ініціювали Державну програму науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією». Правовим підґрунтям Державної програми «Реабілітовані історією» став Закон України від 17 квітня 1991 р. «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні».

Багатотомне видання покликане служити відновленню історичної справедливості, ґрунтовному висвітленню трагічних подій в історії України, повернути їй незаслужено забуті імена державних діячів, науковців, митців, робітників і селян, вшанувати тих, хто боровся за свободу і незалежність України. Водночас Державна програма «Реабілітовані історією» - наукове видання, яке дозволить збагатити вітчизняну науку новим оригінальним фактичним матеріалом, увести у науковий обіг і оприлюднити раніше закриті для дослідників документи вищого партійно-державного керівництва СРСР та УРСР, колишніх спеціальних служб, правоохоронних органів, відкриває широкі можливості для наукового вивчення і узагальнення проблем зародження і функціонування комуністичного режиму в Україні.

Згідно з концепцією серії Автономна Республіка Крим, кожна область, міста Київ та Севастополь видають окремі томи. В обласних томах повинні знайти відображення як загальні, так і специфічні особливості політичних репресій 1917-1980-х років в регіонах. Томи по республіці Крим, областях, по Києву та Севастополю відкриватимуться вступними статтями, в яких піддається аналізу механізм політичних репресій правлячого режиму у часи громадянської війни, непу, у ході індустріалізації, колективізації, у роки Другої світової війни, період хрущовської відлиги.

У розділі «Мовою документів» публікуються аналітичні та інформаційні матеріали про політичні репресії, творцями яких були органи політичного керівництва, правоохоронних установ, прокуратури, суду, спецслужб, відгуки періодичної преси про переслідування «ворогів народу», спогади політв'язнів, окремих свідків трагічних подій.

В окремому розділі подаються ряд біографічних нарисів про державних діячів, вчених, митців, борців за незаслужену Україну, правозахисників, робітників, селян – уроженців областей. Заключний розділ містить короткі довідки про громадян, підданим політичним утискам на території Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя. У том включають анований перелік місць поховань жертв політичних репресій, виявлених у процесі опрацювання документальних матеріалів колишніх спецслужб, опиту свідків.

На кінець 2010 року спільними зусиллями Головної редколегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», Інституту історії України НАН України, Служби безпеки України, Державного комітету архівів України, обласних державних адміністрацій, численних науковців, архівістів, журналістів, краєзнавців регіональними редколегіями серії «Реабілітовані історією» в областях України та Автономної Республіки Крим видано 61 книгу. Загальний обсяг надрукованих томів склав понад 45 тисяч сторінок, опубліковано понад 660 нарисів, майже 3,5 тисяч оригінальних документів, понад 260 тисяч прізвищ репресованих радянською владою громадян. Всього планується опублікувати понад 100 томів.

Нині створюється Національний банк жертв політичних репресій. Його наповнення здійснюється на основі архівно-слідчих справ, які зберігаються у Галузевому державному архіві Служби безпеки України, обласних державних архівах. Знайомлячись з архівно-слідчими справами з метою складення поіменних списків жертв політичних репресій, підготовки наукових статей, присвячених репресивній політиці радянської влади, дослідник в першу чергу має з'ясувати класифікаційні особливості архівно-

слідчих справ. На думку історика Е. Петровського класифікацію архівно-слідчих справ доцільніше здійснювати за такими ознаками: 1) кількістю притягнутих у справі осіб; 2) часом порушення слідчої справи і терміном її провадження; 3) місцем порушення та провадження справи; 4) характером висунутого обвинувачення і його сталим чи змінним формулюванням в процесі слідства; 5) органом, який прийняв рішення по справі; 6) наявністю або відсутністю і типом документа про реабілітацію. Всі архівно-слідчі справи можна розділити на одиночні і групові, що впливає із кількості підслідних, які проходять по них. Вони різняться не лише обсягом матеріалів, а й принципами систематизації їх в середині справ. Як правило частина документів у групових справах стосується одночасно всіх підслідних, інша оформлена на кожного заарештованого окремо.

Слід пам'ятати, що в період «Великого терору» спостерігається масове порушення процедури оформлення документів на стадії порушення справи та оформлення арешту й обшуку. Найпоширенішими є заповнення документів заднім числом, відсутність статей Кримінального кодексу УРСР, зміна формулювання звинувачення і його суті, а також фальсифікація біографічних даних заарештованих тощо. Основними документами архівно-слідчих справ є протоколи допитів звинувачених та свідків, протоколи очних ставок між заарештованими або зі свідками та заяви-зізнання, з якими в'язні нібито звертались до керівництва НКВС. Зауважимо, що матеріали цієї частини слідства найбільше сфальсифіковані і вимагають особливо критичного ставлення та перевірки під час роботи з ними.

Таким чином, архівно-слідчі справи є видом історичних джерел, здатним розкрити різноманітні аспекти політичних репресій в УРСР, а також біографічні дані і долю осіб, постраждалих від радянського тоталітарного режиму. Проте механічне використання документів архівно-слідчих справ, позбавлене критичного аналізу, ретельної перевірки отриманої інформації (опитування свідків тих подій) здатне внести фактологічну плутанину.